

Tersites i la funció de la poesia d'invectiva¹

Xavier Riu
Universitat de Barcelona

ABSTRACT

This paper intends to re-discuss a subject that was long debated years ago and then somewhat neglected, the figure of Thersites in the *Iliad* as an invective poet, in relation to the social function of iambic poetry. The various aspects of the character are worth considering together, namely: his contradictory features; his portrayal as a specialist in laughter; the loaded description of his speech, and at the same time the collocation of the episode in the *Iliad*. His connections with the figure of the invective poet are discussed in relation to both his physical and social presentation, and to the insistence on the inadequacy of both form and content of his speech in the context of the *Iliad* (the heavy characterization in just three verses as ἀμετροεπής, ἔπεα ἄλοσμα, οὐ κατὰ κόσμον: the meaning of especially the second and third is much more precise than is usually assumed). These elements will be brought together and contrasted with the usual treatment of the invective poet in real life (as opposed to poetry) in order to conclude that the collocation of the episode in the *Iliad* may well tell us something about the function of invective poetry in archaic Greece.

KEYWORDS: Thersites, epic poetry, invective, iambic poetry

LA FIGURA DE TERSITES A LA ILÍADA

Sobre la funció social de la poesia iàmbica i més en general de la invectiva, del *psógos*, de l'escrologia, es va discutir molt fa temps, als anys 80, 90 i poc més. Després, no és que no se n'hagi tornat a parlar, però sí que el tema ha quedat una mica de banda i generalment ha estat tractat d'una altra manera i fixant-se en uns altres aspectes.² Com sap tothom aquí, en Carles Miralles,

1. Una nota d'agraïment, abans que res, per la invitació a participar en aquest homenatge, i també als comentaris i suggeriments dels dos revisors.

2. Aquesta és una tendència general força marcada, però no pas absoluta. Per exemple, SWIFT; CAREY 2016, un llibre general recent sobre la poesia iàmbica, conté ben poques referèn-

amb en Jaume Pòrtulas, hi va contribuir destacadament. Per això m'ha semblat que estaria bé reprendre en aquesta ocasió algun aspecte d'aquelles discussions. Un dia o altre caldrà tornar a posar-s'hi, i també estarà bé, penso, que no es perdi del tot el fil —aquí, vull dir, que hi ha una tradició que té el seu pes.

Ara voldria tocar-ne només un punt, força complicat, això sí, que va ser prou discutit en aquell temps, i que després ha quedat oblidat amb poques excepcions, la figura de Tersites en relació amb aquesta mena de poesia. Jo mateix una vegada, al congrés sobre Arquíloc que es va fer a Paros l'any 2005,³ vaig referir-m'hi breument, en una contribució sobre la funció de la poesia d'invectiva en contrast amb la d'elogi, per dir que aquesta equiparació, o aquest acostament entre Tersites i la figura del poeta iàmbic és complicada de fer sobretot perquè a la *Iliada*, en principi, no hi ha cap indicació que Tersites sigui un poeta o es pugui equiparar a un poeta. Allà de fet aquesta qüestió m'interessava només subsidiàriament i em vaig limitar a proposar una via intermèdia, que consistia a considerar la figura de Tersites tal com apareix al cant II de la *Iliada* (211-270) com una mena d'especialista en invectiva i a fer riure, per poder deixar de banda en aquell moment si calia o no considerar-lo específicament un poeta d'invectiva. Ara voldria examinar més a fons aquesta qüestió.

Repasso ràpidament les raons en un sentit i altre. Que jo sàpiga, va ser Gregory Nagy⁴ qui va proposar aquesta identificació com a poeta iàmbic, una idea que va ser adoptada per altres, seguint la seva estela o més independentment (Lowry, Martin, Kouklanakis, Rosen, Spina, Lanza). Potser val la pena de dir que hi ha almenys un precedent antic (si bé molt tardà) d'aquesta idea de Tersites com a poeta d'invectiva. Segons Eustaci (204, ad Il. 2.212, cf. també *schol.* Il. 212b) Tersites fa *silloi*. Això no és gaire significatiu, però, vist que segons Eustaci, aquí Homer fa *silloi* de Tersites, com Tersites en fa dels reis; i (378) les paraules d'Hèctor a Paris a 3.38ss. són també *silloi*, i diu que la mateixa forma poètica es troba en altres passatges, i sovint a l'*Odissea* (Eust. Il. 204). Fins i tot hi ha en aquest passatge d'Eustaci la singularització de l'episodi de Tersites com aquell en què es fan *silloi* més clarament. D'aquest gènere no en sabem gaire, però suposo que el tria perquè eren en hexàmetres, com l'èpica.

cies a la funció del gènere, i també bastant poques n'hi ha a l'últim llibre sobre gèneres poètics grecs, FOSTER; KURKE; WEISS 2020. Sovint, en canvi, els tractaments de conjunt de la poesia iàmbica sí que solen tocar el tema més a fons (només dos bons exemples: ROTSTEIN 2010; SUÁREZ DE LA TORRE 2002).

3. RIU 2008.

4. NAGY 1979, 259-64, 279-81.

És cert⁵ que l'escena de Tersites és, de llarg, el passatge homèric que més s'assembla a la poesia d'invectiva, i per aquesta raó Tersites seria una mena de *blame poet*,⁶ la funció del qual seria fer invectiva dels dos personatges principals de l'Epos homèric, Aquil·les i Odisseu, i els reis de l'èpica en general. Aquest discurs d'invectiva (són els vv. 225-242) pot ser vist com una paròdia del que havia dit Aquil·les al cant 1,⁷ i fins i tot com una mena de paròdia de la *Ilíada* en conjunt, si fem cas de Nagy 1979: 263, que interpreta el v. 241 com una negació del tema principal de la *Ilíada*. El vers diu: «però no hi ha molta còlera a la ment d'Aquil·les» ('còlera' no és μῆνις, però, és χόλος). La presència d'aquest discurs, però, en principi no tindria per què induir-nos a postular que Tersites és una figura del poeta d'invectiva. En realitat, l'insult, el blasme, la crítica, la invectiva tenen un lloc perfectament regular, fins i tot destacat, a l'èpica i en general a la poesia d'elogi. Això crec que és prou clar, ho vaig estudiar ja fa temps, basant-me en exemples sobretot de l'èpica homèrica i de Píndar.⁸ Píndar, de fet, explica que la funció de la poesia d'elogi, la que fa ell, és «lloar allò que és digne de lloança, tirar blasme sobre els impius» (αἰνέων αἰνήτᾳ, μομφὰν δ'ἐπισπειρῶν ἀλιτροῖς, *Nem.* 8.39); tant ell com la poesia homèrica segueixen certament aquesta divisa, de manera que bo i essent poesia d'elogi, l'una i l'altra contenen una bona porció de blasme. Per tant, com deia, el fet que Tersites llanci aquesta invectiva contra Agamèmnon, en principi, no té per què fer-lo diferent de, posem per cas, Aquil·les parlant contra Agamèmnon, o Hèctor insultant Paris. Tanmateix, la descripció de Tersites és tan peculiar, tan característica, que no és estrany que hagi estat comuna la idea que alguna cosa vol dir, que té alguna cosa especial, que necessita interpretació. És cert que el passatge conté molts elements que fan pensar en un poeta d'invectiva, i la descripció de Tersites correspon molt bé amb el que serà (més tard, si més no) la imatge tradicional del poeta d'invectiva,⁹ tal com

5. Com diu NAGY 1979, 263.

6. *Ibid.* 262 §12n3.

7. Els paral·lels entre un i altre han estat remarcats moltes vegades, ja des de l'antiguitat, i analitzats de maneres diverses. P. ex.: WHITMAN 1958, 161; SCHADEWALDT 1966, 152 i n. 2; ROSE 1988, 19; POSTLETHWAITE 1988, 123-136; REINHARDT 1961, 162. Rousseau va més enllà i estén el paral·lel al tractament rebut per Aquil·les a l'assemblea del cant I i per Tersites al II, i arriba a parlar de Tersites com un «travestissement d'Achille» (ROUSSEAU 2013, 48-49, cf. 45, 47).

8. Cf. RIU 2008.

9. Les anàlisis de Eddie Lowry i Diego Lanza situen el nostre personatge bé en la tradició. LOWRY 1991, esp. 250 n. 32, analitza la tradició antiga, mentre que LANZA 1997 situa Tersites en la tradició més àmplia del 'foll' (*lo stolto*); parla de Tersites a 105-107.

la trobarem, per exemple, amb Hipòanax, que n'és la representació més completa.¹⁰

L'ASPECTE FÍSIC I SOCIAL DE TERSITES. CONTRADICCIONS EN LA DESCRIPCIÓ

A Tersites hi trobem la deformitat, la posició social ambigua i la pugnacitat; a Arquíloc la fam, la pobresa (que pot ser que es reflecteixi a Píndar, dependent de com interpretem la paraula ἀμαχανία, *Pyth.* 2.54),¹¹ i també la posició social ambigua i la pugnacitat. Comuna a tots tres és, naturalment, el maldit i la grolleria. En el cas de Tersites, la deformitat i la pugnacitat són del tot evidents i no cal insistir-hi. La posició socialment confusa de Tersites també ho és, i ha donat lloc, tant a la tradició antiga com en la interpretació moderna, a disputes sobre el seu status social (aristocràtic *vs* popular) i sobre la seva funció a la *Iliada*; en la interpretació moderna han sorgit figures de Tersites com a (només per citar-ne alguns exemples) «democratic agitator» (SHEPPARD 1922), «contestataire» (JOSSEMAND 1977), «popular agitator» i «proto-demagog» (DE STE. CROIX 1981).¹² La posició social d'Arquíloc també ha donat lloc a disputes sobre el seu status, que van des d'un bastard mercenari fill d'una esclava fins a un home integrat socialment que tenia algun paper en el culte de Demèter, administrat per la seva família, que semblen ser membres de la classe alta de Paros.¹³

10. Vegeu MIRALLES 1985 sobre el caràcter convencional de la imatge; cf. també DEGANI 1984.

11. La paraula havia estat interpretada tradicionalment com a 'pobresa' (de recursos materials), però el sentit 'pobresa de recursos poètics' també ha estat defensat i és plausible. En aquest cas, seria una al·lusió no a l'estatus social d'Arquíloc, sinó al valor de la seva poesia. Particularment MILLER 1985, 135-43 ha defensat aquest segon sentit (cf. també MOST 1985, 90). Naturalment, res no impedeix que tots dos sentits hi siguin presents alhora.

12. Una presentació excel·lent de la fortuna de Tersites és SPINA 2001. Val la pena el comentari de Paul Cartledge (CARTLEDGE 2009, 36): «It is a telling commentary on the cast of post-antique political thinking that, if you look up the epithet 'Thersitical' in the Oxford English Dictionary, you will not, curiously enough, find it defined as 'visionary', 'progressive' or 'egalitarian', but as 'abusive and foul-mouthed'. The aristocratic Homer, by way of Xenophon's Socrates and the — until very recently — dominant 'anti-democratic tradition in western thought' triumphs still, theoretically or ideologically speaking» (agraeix la referència a un dels revisors). Més recentment, però, la recepció de Tersites ha seguit una evolució diferent com a precursor de l'oposició a la política dels USA, cf. DIEBOLD 2013.

13. Sobre la figura d'Arquíloc, veure BOSSI 1990; MIRALLES, PÒRTULAS 1983; CLAY 2004.

En el cas de Tersites a la *Iliada*, però, segurament sí que val la pena insistir que la seva posició social és *expressament* confusa; no es tracta d'imprecisions del text que puguin donar lloc a interpretacions diverses (tot i que d'això també n'hi ha),¹⁴ sinó d'elements contradictoris en la descripció del personatge. Els detalls han estat exposats moltes vegades: essencialment la qüestió és que, d'una banda, una sèrie d'elements fan pensar en una extracció social baixa, un soldat ras, no pas un cap de l'exèrcit (la descripció física antihèroica, el tracte que li dispensa Odisseu, el fet que no té patronímic a la *Iliada*); per altra banda, però, si bé el fet que no tingui patronímic fa pensar que és un soldat ras, o en tot cas que no és un noble, en canvi ha capturat guerrers troians per demanar-ne rescat, i això només ho fan els caps de l'exèrcit;¹⁵ a més, en altres tradicions èpiques és un príncep etoli cosí del pare de Diomedes que fins i tot hauria participat en aquella mena d'*exploit* iniciàtic per a joves de bona família que és la caceria del senglar de Calidó,¹⁶ i les pintures de Polignot a la *Leskehe dels cnidis* a Delfos el presentaven jugant a daus amb Àjax de Salamina i Palamedes, sota la mirada de l'altre Àjax (Paus. 10.31.1). També ha estat observat moltes vegades que el simple fet que tingui veu pròpia i que pugui parlar a l'assemblea indica un rang que no pot ser el d'un simple soldat. Fins i tot la detallada descripció emfàticament antihèroica el destaca per damunt dels altres (de tots els altres).

El conjunt d'elements contradictoris ha portat a interpretacions també contradictòries del personatge, perquè són molt evidents, però el cas és que els elements hi són tots, els que fan pensar més en un sentit i els que fan pensar més en l'altre, i hi són, com deia, *expressament*. Aquest fet és el que permet de pensar que aquestes contradiccions tan remarcades en el text de la *Iliada* indiquen que del que es tracta és de posar de relleu això que després trobem en la tradició per separat i que donarà lloc, tant en el cas de Tersites com en el d'Arquíloc, a llargues discussions sobre el seu estatus social. En el cas d'Arquíloc no tenim un text que ens posi junts els elements contradictoris, i de fet no sabem si va existir mai. Podria perfectament ser que aquests elements contradictoris apareguessin junts en alguns dels poemes que anaven sota el seu nom, però en tot cas certament no els tenim i per tant la cosa no pot passar de ser

14. P. ex. a 2.221-4: si τῶ a 222 i ὄ a 224 es refereixen a Tersites o el primer a Agamèmnon. Seria prou important de saber amb qui està enfadat l'exèrcit. Veure p. ex. BARKER 2009, 56-57.

15. Il. 2.231. En això KIRK 1985, 139 té tota la raó: «... Thersites ... says he has captured Trojan prisoners and brought them back for a ransoming, which is surely a feat for the "front fighters" or (named) nobility ...».

16. Schol. Il. 2.212, que remet a Ferècides (*FGrH* 3F123); Apollod. 1.7.7, 1.8.4-5. Apollodor especifica que hi van participar «els millors de Grècia».

una pura hipòtesi. És clar que l'Arquíloc fill d'esclava i mercenari és contradictori amb l'Arquíloc que trobem a la inscripció de Mnesíepes com a fill perfectament legítim, sense cap indicatiu de bastardia, d'un personatge prou important per ser enviat oficialment per la ciutat a fer una consulta a Delfos (E1 Col. II, 43-45 CLAY), i fins i tot l'encarregat de comandar la colonització de Tasos;¹⁷ igualment que és contradictori amb el nét de qui va introduir a Tasos el culte de Demèter de Paros.¹⁸ En el cas d'Arquíloc, però, aquests components de la figura els trobem només per separat. En el cas de Tersites els trobem també per separat, però tenim un text que alludeix als elements contradictoris alhora: l'amalgama que trobem en els versos de la *Iliada*.

Aquesta presentació contradictòria expressa i volguda és el que fa de Tersites un personatge únic, i alhora (juntament, és clar, amb el llenguatge que utilitza i el fet que sigui un especialista en aquest llenguatge) el que l'acosta a Arquíloc en particular i en general al poeta d'invectiva.¹⁹ Ara bé: Tersites és sens dubte el més semblant que podem trobar en l'èpica a un especialista en el llenguatge de l'insult, però hi ha un tret que el separa del poeta d'invectiva: no hi ha res que pugui suggerir una ocasió específica. A l'èpica no hi ha espai per a un gènere del *psógos* formalment diferenciat. Hi ha insults, com els d'Hèctor a Paris (de fet n'hi ha força, són prou malparlats, aquests herois), però no ocasions formalitzades per a un llenguatge insultant (sí que n'hi ha per a altres formes de poesia: l'èpica mateix a l'*Odissea*, diverses formes de mèlica a la *Iliada*...). El que vull dir és que no hi ha especialistes que facin servir aquest llenguatge d'una manera formal i en moments dels quals tothom sap que aquell és el (o un) moment adequat (i això és el que defineix un gènere en una societat bàsicament oral). Els insults a l'èpica són presentats sempre com tenint lloc segons les vicissituds de les relacions humanes: a algú no li agrada un determinat comportament i el censura amb insults.²⁰

17. Euseb. *Praep. Evang.* 6.7.8.

18. Paus. 10.28.3.

19. És possiblement significatiu el paral·lel que nota MARKS 2005, 9: Odisseu, quan arriba a Ítaca, es fa passar davant d'Atena per un noble exiliat (Od. 13.258-66), però un cop ella l'ha transformat en un captiu atrotinat, es farà passar per fill d'un noble i una concubina (14.202-3). La seva conclusió també és bona: «Odysseus' base appearance and obscure lineage, in other words, are motivated not only by his need for a disguise but also by the function he will perform while disguised».

20. Sobre el funcionament d'aquest llenguatge a l'èpica, es pot veure NAGY 1979, *passim*, però esp. part III, i VODOKLYS 1992. Sobre els dos tipus d'invectiva (la invectiva formalitzada i el simple insult) a la poesia d'elogi, veure més avall.

TERSITES I EL VERS ÈPIC

No hi ha doncs cap indicació d'una ocasió específica, però tal vegada és possible veure-hi una indicació d'una forma específica. Segons com entenquem la paraula ἀμετροεπής, podríem veure-hi alhora l'oposició de Tersites a l'èpica i una referència indirecta a ell com a poeta.

A primera vista, ἀμετροεπής sembla que s'hagi de referir a una manca de límits o de mesura en el parlar, i així és interpretat al més sovint;²¹ aquest seria el primer sentit possible:

a) que parla sense moderació. Aquí ἔπος voldria dir 'paraula' i es referiria a mesura en el parlar.²²

És un sentit certament possible, però hi ha alguna pega. A la poesia homèrica, μέτρον vol dir fonamentalment 'mesura', però no en el sentit de 'contenció', sinó de mida o patró per mesurar, unitat de mesurament,²³ o també 'límit' o 'terme' (ἴβης μέτρον, per exemple), i en cap altre lloc es refereix a la parla;²⁴ ἀμετρος no hi és (hi ha, sí, ἀμέτροιτος, 'immens' 'incommensurable', és a dir, que no pot ser mesurat: Od. 19.512, 23.249). Μέτρον doncs indica més aviat un límit material, una mesura ja sigui de distància (l'espai recorregut, per exemple) o de capacitat, pròpiament una mesura material i no moral. Per això, el sentit de límit moral o ètic, de comportament, si bé segurament no és impossible, tampoc no és justificat. I per això també, encara que a la poesia homèrica no sigui testimoniada en el sentit de 'vers', res no impedeix que pugui referir-se a la mesura que marca el vers com a vers. En aquest cas, doncs, ἀμετροεπής podria voler dir unes quantes coses;

b) que fa servir el vers incorrectament (ἀμετρος en aquest sentit a Plut.

21. Uns exemples de diccionaris: LSJ «unbridled of tongue»; Bailly «qui bavarde sans mesure»; Pape «maßlos im Reden»; Olivetti «che parla senza misura, eccessivamente loquace»; DGE «deslenguado, sin medida en el hablar»; Montanari «che sbraitava senza misura»; DGC Enciclopèdia «que gralla pels colzes».

22. Hi ha força interpretacions en aquest sentit. Per exemple, KOUKLANAKIS 1999, 43.

23. P. ex., *hMerc.* 47 (les mides de les canyes que Hermes talla per fer la lira); Il. 12.422 (μέτρον ἔν χειροῖν ἔχοντες); Od. 2.355 (εἴκοσι ... μέτρα ... ἀλφίτου)

24. A Hesíode sí: *Op.* 720 κατὰ μέτρον, referit a la llengua, vol dir una llengua que es mou amb mesura, però de fet el sentit és el de parlar amb mesura o amb ordre, com cal. Tanmateix, el context deixa clar que és oposat no a parlar amb desordre o sense mesura, sinó pròpiament a malparlar d'algú, com es veu en el context (v. 720-22: «La llengua millor entre els humans és la que estalvia, i la gràcia més gran és de la que va amb mesura. Si malparles d'algú, aviat ho sentiràs de tu encara més.»). Aquest sentit podria anar bé amb l'ἀμετροεπής de Tersites, però a l'èpica homèrica no és testimoniada.

Mor. 80b) parlant en vers èpic (això és el que suggereix MARTIN 1989: 112-113, que nota uns trets estilístics, particularment una abundància molt marcada de *correptio* i de sinítesis);

c) una variant d'aquest últim: que no parla en vers èpic (en tots dos casos, ἔπος = hexàmetre). Aquesta opció pressuposaria que a la poesia hexamètrica el que no és en hexàmetres, i potser particularment el vers que és sentit com l'oposat, el del *psógos*, no és un vers;²⁵

d) que no parla en vers (ἔπος = vers, cf. Arist. *Poet.* 1451b1; D.H. *Comp.* 3).

Deixant de banda a), cap de les altres tres opcions no pot quedar reflectida en el text, perquè a l'èpica tothom parla en hexàmetres dactílics (a part dels trets estilístics notats per Martin); per tant, bo i suposant que es volgués representar una performance d'un altre gènere, no es podria fer canviant el vers: això és impossible.

Tant b) com c) com d) poden quedar reforçades pel fet que la manera de parlar de Tersites és qualificada també de ἄκοσμον: ἔπεα ἄκοσμα (Il. 2.213) és exactament el contrari de κόσμος ἐπέων, una expressió que molt clarament vol dir 'poema', i en particular un poema de tipus homèric.²⁶ L'expressió del vers següent, οὐ κατὰ κόσμον, podria reblar aquest sentit (amb aquesta expressió Odisseu lloa la perfecció del cant èpic de Demòdoc a Od. 8.489), però en general no és una expressió que es refereixi a la forma del vers, sinó a la correcció o no d'un comportament o un procediment.²⁷ I quan es refereix a un acte de parla, sempre es refereix al contingut: a Od. 8.179 Odisseu li diu a Euríal que el que ha dit no és correcte ni apropiat. Igualment, a Od. 8.489 el que Odisseu lloa és de fet l'exactitud i la correcció del contingut del cant de Demòdoc: «tot el que van fer i van patir els Aqueus, tots els treballs que van passar» (8.490). Així mateix, a 14.363 Eumeu diu que el relat d'Odisseu (encara disfressat) no és correcte i no se'l creu.

Així doncs, els primers tres versos de la descripció de Tersites insistirien tots tres en l'oposició entre la manera com parla Tersites i el vers èpic, i cons-

25. Aeschin. 1.141, ἐν τοῖσι μέτροισι, amb article, pot voler dir 'en hexàmetres'; cf. DOVER 1997, 183 n. 63.

26. Cf. Soló, 1.2 W, on es refereix a l'ordenació dels mots o versos d'un poema per oposició a un discurs a l'assemblea. També Plut. *Quaest Plat.* 10.3, 1010 d 5-8; Filetas de Cos, fr. 10.3 POWELL; Dio Chrys., *Or.* 53.1. Vid. RIU 2018, 253 n. 18.

27. Així a Il. 5.759; 8.12; 10.472; 11.48=12.85; 17.205; 24.622; Od. 20.181. A Od. 3.138, un mig vers igual que el de Tersites (μάψ, ἄταρ οὐ κατὰ κόσμον), es refereix, en boca de Nèstor, a la manera irregular en què els Atrides convoquen una assemblea: fora d'hora, sense seguir els procediments i havent begut.

tituirien una manera de presentar l'oposició entre Tersites i l'èpica. Els versos són:

Θερσίτης δ' ἔτι μῶνος ἀμετροεπῆς ἐκολῶα,
 ὃς ἔπεα φρεσὶν ἦσιν ἄκοσμά τε πολλά τε ἦδη
 μάψ, ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον (Il. 2.213-15)

Semblaria lògic que les tres maneres de presentar l'oposició en descrivissin cada una un aspecte, i efectivament sembla que ἔπεα ἄκοσμα remarca la inadequació del vers de Tersites amb l'èpica on es troba, mentre que οὐ κατὰ κόσμον avança la inadequació del contingut i del procediment de la intervenció que tindrà lloc de seguida. Aquestes dues expressions tenen un sentit força precís. Quant a ἀμετροεπῆς en el primer vers, essent una paraula que no apareix enlloc més, no forma part de cap sistema, i per tant probablement té un sentit més imprecís i ampli, de manera que podria ser una manera de designar, en general, la inadequació de Tersites en l'èpica i en el vers èpic, una inadequació que després ve precisada en els altres dos versos.

FUNCIÓ SOCIAL DE LA POESIA D'INVECTIVA I PAPER DE TERSITES A LA *ILÍADA*

Així doncs, la presentació de Tersites començaria remarcant el caràcter inapropiat del personatge i de la seva manera d'expressar-se a l'èpica, possiblement amb una referència tant a la seva actitud, com al contingut i la forma del seu vers. Al final el personatge serà colpejat per Odisseu amb el ceptre i objecte de burla, i per tant expulsat del lloc on els herois de l'èpica tenen dret a la paraula. Com veurem de seguida, que això passi no és particularment estrany i ens situa el personatge, però l'escena forma part de l'èpica i alguna funció hi ha de fer. És a dir, pot ser que serveixi per expulsar simbòlicament el personatge del gènere, però l'escena forma part del poema. Això vol dir que aquesta expulsió és significativa, i a més forma part d'una seqüència que convé explicar.

Com deia abans, no hi ha a l'èpica cap espai específic per a un *psógos* formalment diferenciat. Tersites és el més proper a un poeta de *psógos* que trobem a l'èpica, i aquesta escena és probablement el més semblant a una performance iàmbrica, però la diferència és que no és exactament una performance. És prou semblant, val a dir-ho: hi ha la descripció de Tersites en termes que el

fan molt semblant al poeta d'invectiva, com hem vist; hi ha els soldats, que fan de públic i reaccionen al que veuen i senten; particularment, riuen. Però els insults de Tersites són integrats en l'acció (no semblen particularment justificats, però són integrats en l'acció), i a més a més són presentats com a clarament fora de lloc; per això ell és castigat.

Aturem-nos ara un moment en aquest punt. El tractament del poeta d'invectiva que trobem a la poesia d'elogi i a la realitat és molt clarament diferenciat; de fet és contrari. Això ho vaig estudiar temps enrere²⁸ i ara només ho resumeixo ràpidament. La diferència es veu molt clara si pensem en el tractament que Píndar dona a Arquíloc i el que li donen els grecs en la realitat. Per començar, en la poesia d'elogi en general hi ha sempre dues menes d'invectiva. Per exemple, a Píndar n'hi ha força, i de fet ell mateix, com hem vist al començament, diu que la poesia que fa ell inclou el blasme d'allò que no està bé (αἰνέων αἰνητά, μομφάν δ'ἐπισπείρων ἀλιτροῖς, *Nem.* 8.39). A l'èpica, també hi hem al·ludit, els herois sovint retreuen allò que no està bé, i sovint ho fan amb insults. Aquesta invectiva és presentada com a correcta: té el seu lloc en la poesia d'elogi, i la practiquen tant el poeta com els personatges. En canvi, Píndar presenta el ψογερός Arquíloc molt negativament, i precisament per *psogerós*, no per altres raons. En la realitat, els grecs, per la seva banda, al contrari, el respecten, l'admiren, trobaran ocasions oficials per dir la seva poesia i fins i tot li retran culte. Tersites és evident que té un lloc a dins de la poesia èpica, igual que el té l'Arquíloc *psogerós* a la poesia de Píndar, però aquest lloc consisteix a ser-hi maltractat i ser-ne expulsat.

Fa ja força anys, un estudi de Eddie Lowry sobre l'ús d'aquesta mena de llenguatge insultant a l'èpica concloïa que aquest llenguatge en aquest gènere implica alguna mena de desordre, que normalment és seguit per la (re)creació de l'ordre.²⁹ En l'escena de Tersites, l'ordre és restaurat per Odisseu.³⁰ En aquesta línia, hi ha una possibilitat d'interpretar aquesta escena com una mena de reconeixement dins de l'èpica de la funció social de la poesia iàmbi-

28. Cf. RIU 2008, 2012.

29. LOWRY 1991, 118-29, 277.

30. Juan Luis López Cruces em va suggerir un cop que això pot explicar el diferent tractament rebut per Arquíloc i Tàmiris enfront de les Muses; tots dos les repton, però elles reaccionen segons el context: en un context èpic, castiguen Tàmiris; en un context no èpic, estableixen Arquíloc com a poeta. Afegiria que Hesíode manté un comportament correcte en context èpic: no diu res, cosa que no semblaria gaire apropiada per a un poeta, però de fet és el que permet que les Muses l'institueixin com a poeta. Aquesta mena d'explicació és complementària de la que donen MIRALLES; PÒRTULAS 1983, 70-71 en termes de ritual.

ca. L'escena passa del caos (147-59) a l'ordre (270-76), i Kouklanakis té raó³¹ que Tersites de fet col·labora en aquesta reinstauració de l'ordre efectuada per Odisseu. És a dir, en la lògica de la narrativa, Tersites és el catalitzador que provoca la intervenció d'Odisseu que finalment torna les coses on haurien de ser (perquè altrament s'acaba la guerra i per tant aquest poema). Això pot voler dir que l'escena en conjunt funciona com un reconeixement de la funció social de la poesia d'invectiva, que funciona com un pas necessari del caos a l'ordre.

En un context diferent, però també en vers èpic, trobem, crec, aquesta idea expressada d'una manera diferent. Es tracta de l'*Himne homèric a Demèter*, l'escena de Iambe (192-211). Allà ens trobem també davant d'un gran problema —molt més gros, de fet, que posa en perill tot l'univers: Demèter, preocupada per trobar la seva filla, no s'ocupa de la seva feina i per tant ni la terra ni els éssers vius no produeixen res. Això no tan sols posa en risc la humanitat, sinó (en un gir que algun cop apareix a la tradició grega, de vegades com de broma, a la comèdia, i algun cop seriosament) també els déus, que no rebran més sacrificis de la humanitat. Per això caldrà que se n'ocupi fins i tot Zeus. Però mentrestant, abans d'arribar a aquest punt, es produeix el primer canvi en la situació a Eleusis, al palau de Celeu. Com recordareu, Demèter, sorruda, totalment tancada a qualsevol intercanvi o relació, està asseguda en silenci, no vol beure ni menjar res, fins que una vella criada, Iambe, πολλὰ παρασκώπτουσα (v. 203, que podríem traduir 'amb ple d'improperis', és a dir, amb el llenguatge propi de la poesia del *psógos*, de la poesia iàmbica que porta el seu nom), la fa riure, i immediatament la deessa accepta de prendre alguna cosa i comença a relacionar-se normalment amb l'entorn. Aquest és el primer pas de la creació dels misteris d'Eleusis i de la solució al greu problema que afectava l'univers. Després vindrà la intervenció de Zeus, el compromís pel qual Persèfone passarà una part de l'any a l'Hades i l'altra a l'Olimp, però el primer pas vers la solució del problema, que arrenca la creació dels misteris d'Eleusis, és aquesta manera de parlar de Iambe i la rialla que provoca a Demèter. Els elements a la història de Tersites i a la de Iambe són si fa no fa els mateixos, amb alguna diferència: en una el que fa riure és l'expressió de

31. KOUKLANAKIS 1999, 48. Encara que la conclusió sigui bona, no crec que la seva explicació ho sigui igualment: la seva interpretació d'Odisseu com un *homo novus* per la posició liminal que ocupa em sembla clarament una sobreinterpretació. No hi ha dubte que Odisseu és, d'una manera o altra, una figura liminal, però certament no per cap suposat origen dubtós: tothom sap que és un noble, un dels comandants més importants, i certament no «per sota dels reis» (*pace* KOUKLANAKIS, 53).

Iambe, en l'altra és el càstig que dona Odisseu a Tersites, però hem de recordar que a la *Iliada* Tersites és un especialista a fer riure els argius (2.215-16).³²

Pot voler dir tot això que l'escena de Tersites funciona com un reconeixement de la (o d'una) funció social de la poesia d'invectiva com un pas necessari del caos a l'ordre? Per què no? A la narració èpica no hi ha un element que trobem en la realitat: encara que potser reconegui la necessitat social d'aquesta poesia, no hi ha el reconeixement social del poeta de *psógos*, l'honor que sí que trobem en la realitat, però això és senzillament el que cal esperar, perquè així és com l'especialista d'invectiva és tractat en la poesia d'elogi. Com hem vist abans, a l'èpica hi ha dos tipus d'invectiva o blasme ben diferenciats per la reacció que provoquen de l'autor o narrador: un de perfectament acceptable en el gènere d'elogi que sigui (el dels herois entre ells a l'èpica, el de Píndar a l'epiníci), i un de presentat com a totalment inacceptable (el de Tersites a l'èpica, el d'Arquíloc a Píndar).³³

BIBLIOGRAFIA

- E. T. E. BARKER 2009, *Entering the Agon: Dissent and Authority in Homer, Historiography, and Tragedy*, Oxford.
- F. BOSSI 1990² [1984], *Studi su Archiloco*, Bari.
- P. CARTLEDGE 2009, *Ancient Greek Political Thought in Practice*, Cambridge.
- E. DEGANI 1984, *Studi su Ipponatte*, Bari.
- Y. DIEBOLD 2013, «Réceptions et créations de la figure de Thersite : un anti-héros homérique au cœur de la blogosphère», in M. REIG; X. RIU (edd.), *Drama, philosophy, politics in ancient Greece. Contexts and receptions*, Barcelona, pp. 221-233.

32. També hi ha elements compartits amb una altra història més o menys fundacional de la poesia iàmbrica, la d'Arquíloc a la inscripció de Mnesíepes: allà no hi ha aquell element de crisi, però tenim l'*σκώπτειν* i la rialla que provoca en les Muses, com a l'*Himne a Demèter*. A l'*Himne*, el mot *σκώπτειν* va amb el prefix *παρα-*, que podria servir per atenuar-ne la força, però si fos així, que no és necessari, l'atenuació seria contradita per la paraula precedent *πολλά*. Hi ha hagut una certa tendència a minimitzar la força de *σκώπτειν* per dir o suggerir que no es tracta del mateix tipus d'invectiva que el d'Arquíloc, però aquesta idea és contradita no tan sols pel paral·lel que hem notat amb la inscripció, sinó també per Aristòtil, *Retòrica* 1379a29, on les dues paraules que apareixen a l'*Himne* per descriure el que fa Iambe (*χλευάζω* i *σκώπτω*), també juntes, designen el tipus de burla ofensiva (*ὄβριζουσι γὰρ*) que desencadena la còlera. Cf. també RIU 2013, 184-185.

33. Cf. RIU 2008.

- G.E.M. DE STE. CROIX 1981, *The Class-Struggle in the Ancient Greek World from the Archaic Age to the Arab Conquest*, Ithaca NY.
- K. J. DOVER 1997, *The Evolution of Greek Prose Style*, Oxford.
- M. FOSTER; L. KURKE; N. WEISS (edd.) 2020, *Genre in Archaic and Classical Greek Poetry: Theories and Models*, Leiden-Boston.
- CH. JOSSERAND 1977, « Thersite le mal aimé », *Didaskalikon* 38, pp. 7-9.
- G. S. KIRK 1985, *The Iliad: A Commentary*, vol. I, Cambridge.
- A. KOUKLANAKIS 1999, «Thersites, Odysseus and the social order», in M. CARSLYLE; O. LEVANIUK (edd.) *Nine Essays on Homer*, Lanham MD.
- D. LANZA 1997, *Lo stolto*, Torino.
- E. R. LOWRY JR. 1991, *Thersites. A Study in Comic Shame*, New York-London.
- J. MARKS 2005, «The Ongoing Neikos: Thersites, Odysseus, and Achilleus», *AJP* 126/1, pp. 1-31.
- R. P. MARTIN 1989, *The Language of Heroes*, Ithaca NY.
- A. M. MILLER 1985, «Pindar, Archilochus and Hieron», *TAPA* 111, pp. 135-43.
- C. MIRALLES; J. PÒRTULAS 1983, *Archilochus and the Iambic Poetry*, Roma.
- C. MIRALLES 1985, «La poesia d'Hipòanax», *Ítaca* 1, pp. 31-56 [també a C. MIRALLES; J. PÒRTULAS, *The Poetry of Hipponax*, Roma 1988, pp. 121-160].
- G. W. MOST 1985, *The Measures of Praise, Hypommemata* 83, Göttingen.
- G. NAGY 1979, *The Best of the Achaeans*, Baltimore-London.
- G. NAGY 1990, *Pindar's Homer*, Baltimore-London.
- N. POSTELTHWAITE 1988, «Thersites in the Iliad», *G&R* 35, pp. 123-136 (repr. I. MCAUSLAN; P. WALCOT (edd.), *Homer*, Oxford 1998, pp. 83-95).
- K. REINHARDT 1961, *Die Ilias und ihr Dichter*, Göttingen.
- X. RIU 2008, «On the difference between praise and invective», in D. KATSONOPOULOU; I. PETROPOULOS; S. KATSAROU (edd.), *Archilochos and His Age*, Athens, pp. 73-82.
- X. RIU 2012, «On the Reception of Archilochus and of invective in antiquity», in X. RIU, J. PÒRTULAS (edd.), *Approaches to Archaic Greek Poetry*, Messina, pp. 249-281.
- X. RIU 2013, «Les Vues de Diego Lanza sur la comédie, avec quelques suggestions pour aller au-delà», in R. SAETTA COTTONE; PH. ROUSSEAU (edd.), *Diego Lanza, lecteur des oeuvres de l'Antiquité: Poésie, philosophie, histoire de la philologie*, Villeneuve d'Ascq, pp. 175-198. <<http://books.openedition.org/septentrion/6050>>. DOI : 10.4000/books.septentrion.6050.
- X. RIU 2018, «Vérités et performance publique. Quelques réflexions sur ἀλήθεια», in M.-L. DESCLOS (ed.), *La Poésie archaïque comme discours de savoir*, Paris, pp. 245-258.
- A. ROTSTEIN 2010, *The Idea of Iambos*, Oxford.
- P. W. ROSE 1988, «Thersites and the Plural Voices of Homer», *Arethusa* 21, pp. 5-25.
- R. M. ROSEN 2003, «The Death of Thersites and the Symptotic Performance of Iambic Mockery», *Pallas* 61, pp. 121-136.

- PH. ROUSSEAU 2013, « L'usage du laid: la scène de Thersite dans le Chant II de l'*Iliade* », in R. SAETTA COTTONE; PH. ROUSSEAU (edd.), *Diego Lanza, lecteur des œuvres de l'Antiquité: Poésie, philosophie, histoire de la philologie*. Villeneuve d'Ascq, pp. 23-50. <<http://books.openedition.org/septentrion/6034>>. DOI: 10.4000/books.septentrion.6034.
- W. SCHADEWALDT 1966³, *Iliasstudien*, Berlin.
- J. T. SHEPPARD 1922, *The pattern of the Iliad*, New York-London [repr. 2001].
- L. SPINA 2001, *L'oratore scriteriato*, Napoli.
- E. SUÁREZ DE LA TORRE 2002, *Yambógrafos griegos*, Madrid.
- L. SWIFT; CH. CAREY (edd.) 2016, *Iambus and Elegy: New Approaches*, Oxford.
- E. J. VODOKLYS 1992, *Blame-Expression in the Epic Tradition*, New York.
- C. H. WHITMAN 1958, *Homer and the Heroic Tradition*, Cambridge, Mass.